

Straníci

Adam Drda

Příběh někdejších členů KSČ Jaroslava Ondráčka, Josefa Nitry a Bohumila Řeřichy

Před lety jsem na internetu narazil na čtenářský dopis, v němž se Bohumil Řeřicha z Lubence omlouval za své členství v Komunistické straně Československa v sedmdesátých a osmdesátých letech. Později jsem zjistil, že podobných dopisů a reakcí na různé články napsal několik, třeba v roce 2005 do týdeníku *Respekt*: „*Jako bývalý člen KSČ nemohu nechat bez povšimnutí... Jsem znepokojen stavem, který po mém vládnutí tato strana v této zemi zanechala a který jsem bohužel pomáhal budovat... Do konce života moje vina nebude smazána.*“ Jeho texty působily trochu pateticky, ale tak už to bývá, když člověka něco tíží a chce to sdělit ostatním. Především však byly nezvyklé: v českých zemích není mnoho bývalých komunistů, kteří by své stranictví v době normalizace prožívali jako provinění a osobní selhání, jež má ovšem také veřejný rozměr, kteří by se sami hlásili ke spoluzodpovědnosti. Po listopadu 1989 lidé o tématu spíš mlčeli, novináře a intelektuály nijak zvlášť nezajímalo, politici pak členství v KSČ zpravidla bagatelizovali, označovali je za „formalitu“, osobní „chybu“ či „úlitbu režimu“, říkali, že do strany „museli“, aby mohli dělat svou práci. Předseda hnutí ANO Andrej Babiš prohlásil v roce 2013, že ho ke vstupu „donutila“ matka a o tři roky později řekl: „*V komunistické straně bylo 1,7 milionu lidí, já jsem byl řadový člen a asi jsem byl prospěchář, protože byla určitá výhoda být členem (...) strany. To ale neznamená, že lidé, kteří byli ve straně, podporovali komunismus. Nikdy jsem ho nepodporoval, my jsme na ten režim byli naštvaní. Nebyl každý Václav Havel. Bylo jen pár lidí, kteří měli odvahu bojovat proti režimu, takže já si to teď možná nahrazuji bojem proti establishmentu, který tady tradiční politické strany vytvořily.*“

I když necháme stranou Babišovu demagogickou sebeinterpretaci (jeho populistické politické tažení nemá nic společného s „bojem“ ani s odporem proti komunismu), přesto ten výrok stojí za pozornost. Pan Řeřicha, s nímž jsem se později seznámil a k němuž se ještě vrátíme, má samozřejmě k pravdě blíž. Členové KSČ „komunismus“ podporovali. Ne, že by za normalizace upřímně věřili v marx-leninské ideje, ty jim pravděpodobně byly většinou lhostejné, nicméně podporovali totalitní zřízení, jehož byla strana centrálním pilířem a jemuž se dnes často (odborně, smířlivě a nevýstižně) říká „socialistická diktatura“. Ústava ČSSR z roku 1960 garantovala KSČ neomezenou moc a konstatovalo se v ní: „*Vedoucí silou ve společnosti i ve státě je předvoj dělnické třídy, Komunistická strana Československa, dobrovolný bojový svazek nejaktivnějších a nejuvědomělejších občanů z řad dělníků, rolníků a inteligence.*“ Tento ústavní článek legitimoval situaci, jež v zemi panovala od února 1948 a platil až do konce režimu: vedoucí úlohu strany nebylo možno změnit volbami. KSČ podléhala v nejdůležitějších otázkách nikoli lidu, nýbrž sovětskému vedení, o které se zároveň opírala. Po srpnu 1968, kdy začala více než dvacetiletá okupace Československa, to byla strana kolaborantská. Kontrolovala všechny organizace a instituce, měla pečlivě propracovanou strukturu: nejvyšším orgánem byl Ústřední výbor KSČ, respektive jeho předsednictvo a jeho aparát, pak hierarchie klesala a vůle ÚV se přenášela na nižší složky. Existovaly krajské,

<<< xxxxxxxxxxxx
xxxxxxxx

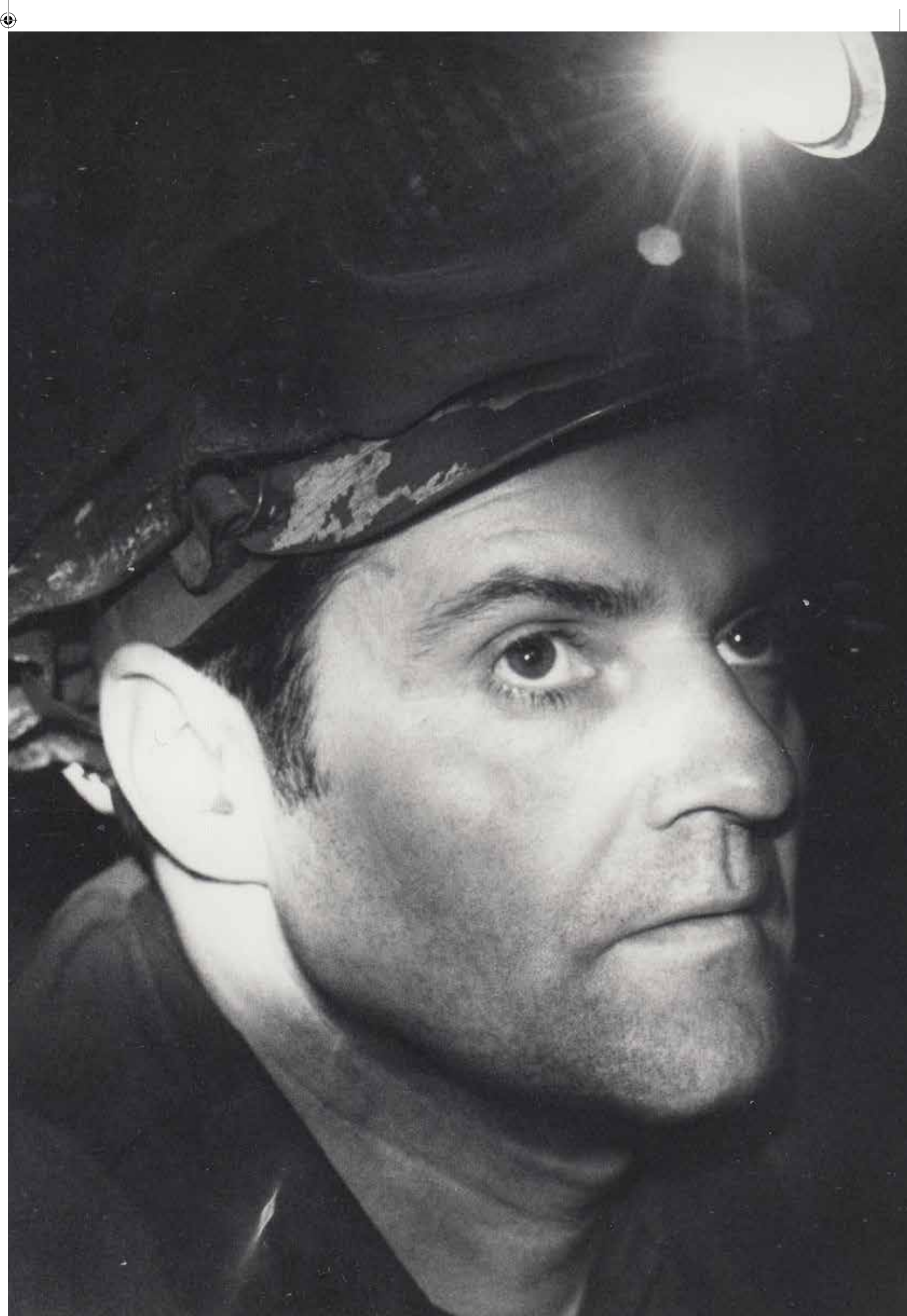
okresní, městské, místní a podnikové výbory KSČ, přičemž například v podnikových stranických organizacích se dozíralo na konkrétní občany, rozhodovalo o jejich osudech, o obsazení důležitějších pracovních míst atd. Základní organizace byla „*silou, která na pracovišti prosazuje ústavou danou vedoucí úlohu KSČ*“.

Mezi straníky jistě existovaly rozdíly, měli různé motivace a možnosti a povinnosti, odlišně se chovali k lidem v okolí, s nestejnou horlivostí plnili povinnosti a direktivy shora. Každý člen KSČ však získával lepší postavení, výhodu nad ostatními a současně i spolut zodpovědnost za stranu jako celek. Mohli být – Babišovými slovy – „na režim naštvaní“, ale v tom případě byli naštvaní také sami na sebe, protože každý straník se stával součástí vládnoucí vrstvy. A současně platilo, že nikdo do KSČ vstupovat nemusel. Většina lidí tak neučinila: nemuseli mít odvalu „bojovat“ jako Václav Havel, zkrátka stačilo, že se ve straně nechtěli angažovat a podílet se na její činnosti.

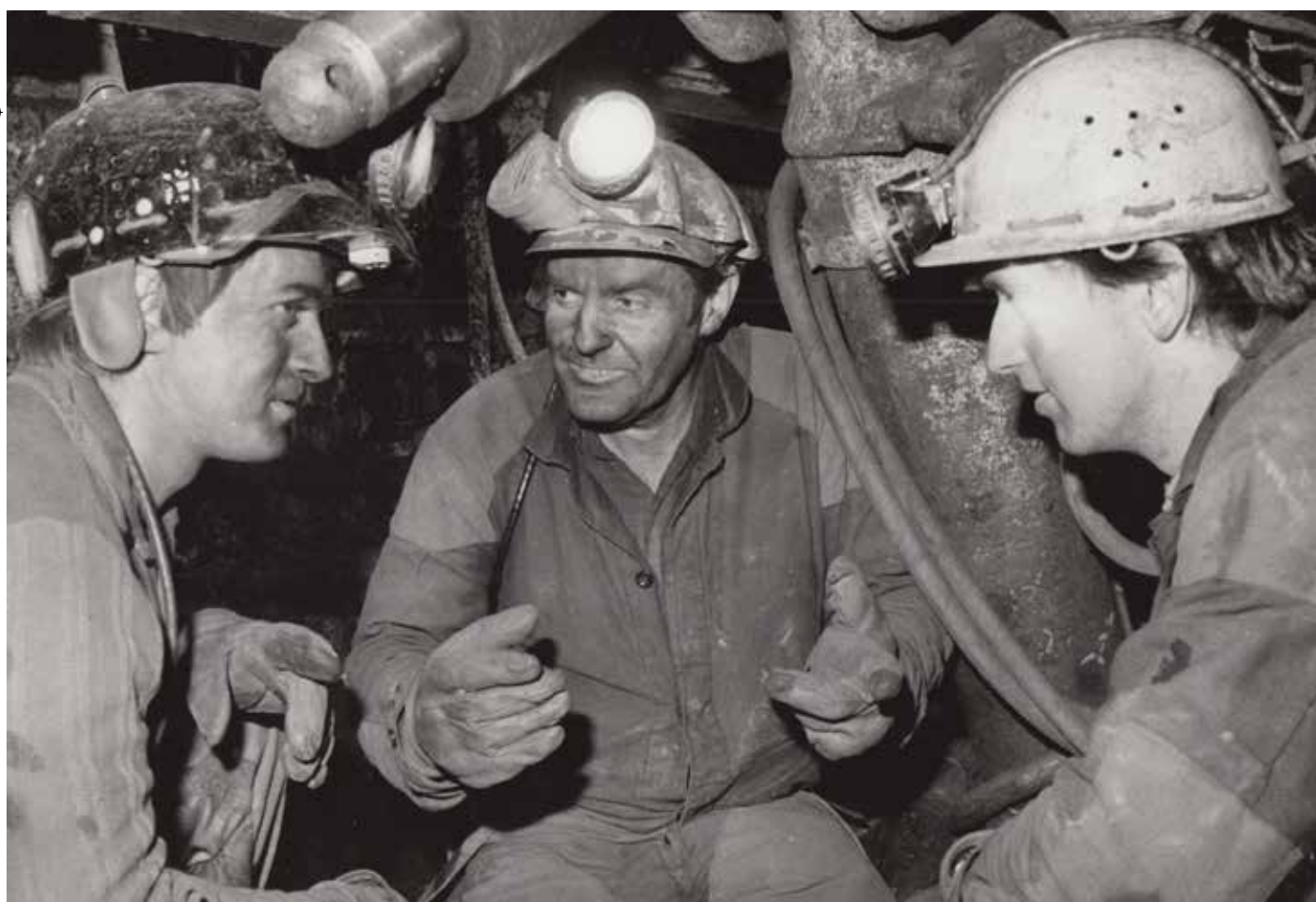
Tři muži, o nichž pojednává následující text – již zmíněný Bohumil Řeřicha, Jaroslav Ondráček a Josef Nitra – měli v období normalizace tzv. rudou knížku a projevíli ochotu o tom mluvit před kamerou. O jejich životech vím převážně to, co o sobě řekli. Bylo by zajímavé a důležité zjistit, jak si před listopadem 1989 přesně počínali a nakolik se ve svých vzpomínkách odchyľují od skutečnosti, ale bohužel to dalece přesahuje naše možnosti. Všichni prožili více než pětadvacet let ve svobodném a demokratickém státě, a jejich vyprávění tedy neukazuje v první řadě, jací byli kdysi, ale spíš jací jsou dnes, co si myslí o minulosti, jak sami sebe vidí, jak nahlížíjí své životy. Ostatně tak je to s každým rozhovorem, v němž se člověk vrací o desítky let nazpátek.

I.

O Jaroslavu Ondráčkovi jsem se dozvěděl z internetové verze komunistických *Haló novin*, kde s ním 14. března 2016 vyšel rozhovor, který vedl jeden z předních normalizačních propagandistů, někdejší redaktor Rudého Práva Jaroslav Kojzar. Interview má titulék „Jsem hrdý na společnost, která si vážila dělnické práce“ a zaujalo mě hlavně tím, že představovalo protiklad k přístupu Bohumila Řeřichy. Pan Ondráček mluvil o předlistopadových časech jako o ráji na zemi, bez náznaku pochybnosti. Není překvapivé, že se měl tehdy slušně: pracoval jako horník, což znamenalo dřinu, ale taky silně nadprůměrné výdělky a výhody v upřednostňovaném oboru, o nichž se jiným zaměstnancům ani nesnilo; navíc byl zanedlouho vedoucím pracovníkem, členem a posléze i funkcionářem KSČ a Hrdinou socialistické práce. Jistě, rozhovor vyšel v extremistickém plátku, ale člověka přeci jen zarazilo, že někdo dokáže mluvit o komunismu a nezmínit žádnou negativní zkušenost. Když jsme se pak s panem Ondráčkem setkali, ukázalo se, že zůstal komunistou dodnes. Byl ochotný, vstřícný – a neochvějně „držel stranickou linii“.

Narodil se 1. dubna 1941 v Pardubicích. Když mu byly čtyři roky, rodiče se rozvedli a pak se s matkou přestěhoval do vesnice Skutíčko k jejímu otci Josefu Novotnému, který za první republiky dělal poslance za KSČ. „Rudé myšlenky“ rodina sdílela, zajímavé však je, že prý Josef Novotný v padesátých letech ze strany vystoupil, neboť nesouhlasil s tehdejšími politickými procesy. Matka se po čase znovu vdala a syn jejího nového muže byl horník na Mostecku. Jaroslavovi, který tehdy končil základní školu a původně chtěl být lesníkem, se práce nevlastního bratra zalíbila. V roce 1955 probíhal nábor budoucích havířů, potřebných pro energeticky náročný těžký průmysl, a tak nastoupil do hornického učiliště v Malých Svatoňovicích: *„Příchod na učiliště, to bylo jako v pohádce, protože se tam o nás kompletně postarali. (...) Vyfasovali jsme krásné černé uniformy a k tomu podbarvené oči od uhelného prachu, to bylo něco pro děvčata, když jsme jezdili vlakem do svého bydliště. (...) Měli jsme skvělé vychovatele, kteří nás vedli k různé zájmové činnosti, ale i také do práce v Československém svazu mládeže.“* Těžko se asi divit, že se patnáctiletému hochovi z vesnice zdál život v hornickém učilišti báječný a že vzal komunistickou ideologii za svou, když v ní byl vychovaný a ve škole i na internátě mu ji vtlačovali do hlavy. Jaroslav Ondráček byl nicméně velmi agilní, domů jezdil jednou za tři týdny na víkend: *„Já jsem v druhém ročníku dělal předsedu celoučilištního svazáckého výboru. (...) Organizoval jsem volný čas svazáků, tedy život po skončení školy. Abychom měli co dělat a nechodili chlastat.“*

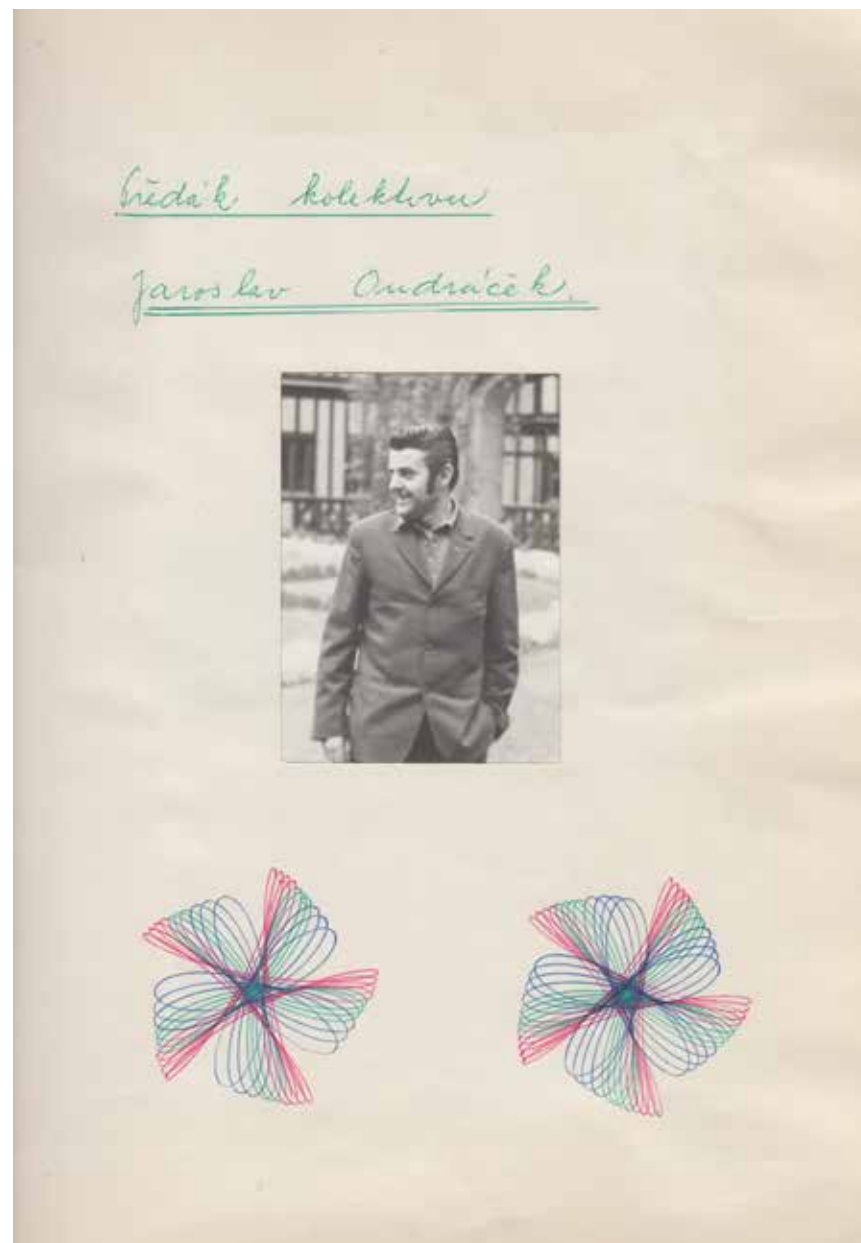

popisek ptatquae nestrumquo qui asperib erci

Ve druhé polovině padesátých let živořily v komunistických věznicích a v lágrech tisíce lidí, proběhly všemožné čistky a stovky vykonstruovaných procesů. Jaroslav Ondráček tvrdí, že nic z toho nezaznamenal, a to navzdory výše zmíněnému rozhodnutí jeho děda, kterého měl rád a který prý KSČ na protest opustil. Říká stručně: *„To šlo mimo nás.“* Myslím, že to tak opravdu být mohlo, že ho prostě osud vězněných a pronásledovaných nijak zvlášť nezajímal, respektive myslel si, že jsou to zkrátka „nepřátelé lidově demokratického zřízení“. Rozebírat s ním to téma detailněji se bohužel ukázalo jako nemožné, protože pan Ondráček neargumentoval. Odváděl řeč jinam nebo věc bagatelizoval, jako by cílem rozhovoru nebylo přemýšlet nad tím, co říká druhý, ale zvítězit, uchovat si vlastní přesvědčení, tedy především vždycky dát pádnou odpověď, lhosit, zda je nesmyslná nebo ne: *„Vždycky se něco nepovede. Jenom si vzpomeňte, kolikrát se ta strana už omluvila, jo? (...) Takže ono jenom dneska říct, že Horáková byla zavražděná... Je pravda, že ten Gottwald jí tu smrt nemusel dávat... To je pravda. Mohla dostat doživotí... Doživotí je doživotí, za deset let mohla, že jo... Ale ona se přiznala, prosím Vás... A za co se omluví církev? Podívejte se, co udělala za dva tisíce let? Omluvila se někdy?“*

Po vyučení, v osmapadesátém, se stal Jaroslav Ondráček zaměstnancem Dolu Jan Šverma v Žacléři, kde setrval až do roku 1990. V polovině padesátých let se ještě většina práce v dolech dělala ručně, neměl volné soboty, chodíval na brigády i o nedělích. Ovšem vyplácelo se to: *„Začátky byly krušné, ale nikdy jsem nelitoval, že jsem se na to dal. Měli jsme vynikající kolektiv. A když jsem bral první výplatu, měl jsem tři tisíce korun jako mladý svobodný kluk, zatímco průměrný plat tehdy byl nějakých dvanáct stovek.“* Víc a víc se politicky angažoval a v osmnácti letech, v prosinci 1959, vstoupil do KSČ: *„Viděl jsem to jako prospěšnou věc. Pro kluka, který přišel z vesnice Skutíčko, kde bylo padesát čtyři čísel a jinak nikde nic, to bylo jako v ráji. Už jsem Vám říkal, že jsem vydělával slušné peníze, takže ještě jako perličku: když jsme chtěli jít na taneční zábavu a neměl jsem bílou košili, když jsem ji zapomněl odnést nedaleko do prádelny, tak jsem si šel za padesát korun koupit novou, to nebyl problém. (...) Nic nebylo problém. Havířiny si všichni vážili.“* V roce 1961 nastoupil do závodního výboru Revolučního odborového hnutí (ROH) za svaz mládeže, dělal instruktora učňů, oženil se, narodili se mu dva synové. Od ledna 1968 byl předákem.

Když v roce 1968 přišlo Pražské jaro, tedy „socialismus s lidskou tvář“ a na komunistické poměry nebývalá svoboda, „fandil“ prý nejdřív reformám, protože *„řada věcí se uvolnila“*. Nevysvětlil, proč bylo dobré podporovat uvolnění, když předtím bylo dle něj víceméně všechno vpořádku, nicméně prohlásil: *„Ale pak to najednou nabralo obrat špatným směrem. Já říkal, hele, to smrdí. Když profesor Ota Šik řekl, že zavedou tržní hospodářství, já zpozorněl. Co je tržní hospodářství? Kapitalismus přece. Jsem přesvědčený, že ten tady lidé nechtěli.“* Namítal jsem mu, že reformní komunisté „tržní hospodářství“ nezaváděli, kapitalismus nechtěli a lze to jednoduše doložit, avšak pan Ondráček prostě konstatoval, že se pletu. Ke slovu se prý tehdy dostávaly „živly“, ohrožovaly socialismus: *„V osmašedesátém mě chtěli všichni věšet, že jsem komunista v odborech.“* To mi připadalo hodně divoké a ptal jsem se, kdo ho chtěl věšet: *„No, soused, který bydlel nade mnou, pánbíčkář. Dělali jsme spolu na šachtě, on*

popisek ptatquae nestrumquo qui
asperib erci

to byl nějaký bejvalej, chtěl študovat na faráře, nějak mu to nevyšlo. No, a najednou se začalo razit heslo ‚Odbory bez komunistů‘ (...), takže nás všechny vyházeli, samozřejmě. Tu lopatu mi nikdo nevzal, a to, že jsem nebyl členem závodního výboru, mi dvakrát nevadilo, ale pak jsme našli dokumenty, kdy oni měli seznam lidí, s kterejma si to chtěli vypořádat.“

Možnost, že by lidé mohli chtít svobodu a že by například spontánně odmítali komunistické řízení odborů, nepřipustil pan Ondráček ani na okamžik. Měl jsem pocit, že se mu reformní komunismus tehdy nijak zvlášť nepřičil, dokud mu uvolňování poměrů nezačalo kazit kariéru, ale je to jen moje domněnka. Sovětská okupace, která v srpnu 1968 reformní proces „zařízla“ mu každopádně nebyla proti mysli, neboť ji považoval za záchranu: „Přišel soused, zaklepal a říká: ‚Hele, přijeli Rusové a obsadili nás‘ Já říkám: ‚Hele, jestli přijeli, tak nepřijeli, aby nás obsadili, ale přijeli, aby tady zabránili tomu průseru, kterej by tady mohl bejt. Já jsem se sebral a šel jsem na odpolední šichtu a normálně jsem šel fárat. (...) Oni přijeli chránit socialismus, to je můj pohled. Samozřejmě, Vy můžete mít pohled jiný.“ Zoufalství statisíců protestujících spoluobčanů ho nevyvedlo z míry, soudí, že byli zmanipulováni: „Manželka pracovala v Texlenu, tak jsem pro ni jezdil na motorce, nikdo si mne nevšiml, nikdo mne nezastavil, i když tam byly tanky. Nikomu jsem nevadil... Ale vždyť to vím, jak to bylo. Tam se kácely duby, dělaly se barikády, to bylo vyhecovaný téma sdělovanýma prostředkama.“

Záhy po okupaci začala normalizace a čistky ve straně. Od ledna 1970, poté, co už byli vyměněni nejvyšší funkcionáři, probíhaly проверки řadových členů. U každého se rozhodovalo, zda dostane novou legitimaci, zda bude vyloučen nebo vyškrtnut, přičemž vyloučení představovalo nejtěžší trest, vyškrtnutí se dalo po čase vzít zpátky. Zásadně důležité bylo, jak se konkrétní straník stavěl k událostem roku 1968 a zejména k okupaci (v oficiálním jazyce KSČ k „internacionální pomoci“). V první fázi prověrek bylo vyloučeno asi 70 tisíc členů strany, dalších cca 260 tisíc vyškrtnuto. Spousty lidí, samozřejmě včetně nestraníků, přišly o práci. Nic z toho se Jaroslava Ondráčka nedotklo, osobně prošel bez potíží: „Mně to nevadilo. Viděl jsem vstup vojsk jako záchranu socialismu, ne jako okupaci. Tak jsem zůstal jako komunista dál. Ale asi padesát lidí tehdy od nás ze strany odešlo.“ Aparát KSČ na počátku normalizace postupně zpacifikoval všechny složky společnosti, bylo obnoveno kádrování, cenzura a rozsáhlé působení Státní bezpečnosti, uzavřeny hranice na Západ. Z veřejného života zmizeli nepohodlní komunisté i nekomunisté. Jaroslav Ondráček s tím problémem neměl, pro něj byla normalizace dobrá. V sedmdesátých letech se stal hlavním předákem na dole, jeho hvězda začala znovu stoupat. Brzy byl členem mzdové komise v odborech, zvolili ho do celozávodního stranického výboru, roku 1976 se stal předsedou Základní organizace KSČ na šachtě. Ve stejném roce se stal také členem Krajského výboru KSČ a nakonec (na XV. sjezdu strany) ještě členem Ústředního výboru KSČ: „Pak jsem začal fungovat, ale to pořád neznamena, že jsem nefáral. (...) Chodil jsem i tak, že jsem se ve tři hodiny ráno sebral, šel jsem fárat, abych zjistil, jak mne ty lidi oblbujou, když mi třeba říkají, že něco nejde, že to je moc práce a tak dál. Přišel jsem, oni tam všichni krásně natažení, práce byla hotová, tak říkám ‚Mě budete přesvědčovat, že to nejde!‘ Oni o mně nevěděli, že tam jsem. Já přišel na šachtu, řekl jsem dispečerovi, že potřebuju spustit dolů, tak mi přistavil klec a jel jsem. A šel jsem zkontrolovat lidi.“ Pan Ondráček tehdy v podniku získal zásadní vliv a to znamenalo také možnost rozhodovat o jednotlivcích, například o těch, kteří byli vyhozeni ze strany, a tudíž podle centrálních pokynů neměli zastávat vedoucí funkce. Říká, že preferoval odborná kritéria před politickými: „Když někdo tvrdě prosazoval, že ve vedoucí funkci bude komunista, říkal jsem: ‚Ne, tam bude odborník, a jestli ten odborník tomu rozumí, tak my si ho pohlídáme, aby tam neděl žádný bejkárny,‘ když to řeknu po havírsku.“

Ptal jsem se Jaroslava Ondráčka, jak vnímal jako komunistický činovník disidenty a Chartu 77, jak se díval na skutečnost, že lidé z politických důvodů nesměli dělat svou práci, že nesměli jezdit na Západ, že jim režim upřel práva, která se přitom zavázal dodržovat v mezinárodních dokumentech. K nějakému rozboru situace jsme se však nedostali, z interview tu pro ilustraci ocituju delší pasáž, týkající se (nejen) Václava Havla:

V roce 1977 byla publikována Charta, vzpomínáte si na to?

Samozřejmě.

A jak jste to tehdy vnímal?

No, já toho Havla znám velice dobře, víte! On totiž pan Havel měl ten slavný Hrádeček, což je zemědělské stavení, pět kilometrů od místa, kde bydlím já. Takže já vím, jak on se choval

popisek ptatquae ne-
strumquo qui asperib erci

v pivovare, v trutnovském... Jak ho tam, musím říct ještě esenbáci, jak ho tam hlídali. Co tam dělali za bordely, ty děti ráje nebo jak tomu říkali. Když tam lítali nahatý, když je tam esenbáci vybrali a když nějaká dívkinka říká, pane majore, jenom to neříkejte našim doma nebo mě zabijou, atd... Víte co, vždyť se všechno ví, vždyť oni je platili ze Západu, to přece je úplně jasný, zrovna tak platili toho Walesu. To všechno bylo zaplacený! To se ale neříká, dneska se furt jenom, pořád se jen snažíme..., že všechno bylo špatný. To není pravda, že všechno bylo špatný...

Václav Havel byl v pivovaru, protože mu zakázali, aby se živil psaním...

No, to je jedno...

Ale to není jedno, on jako dramatik v pivovaru vůbec neměl být...

Ale vždyť se nemusel živit psaním, mohl dělat toho kulisáka nebo co to dělal.

Ale on nechtěl dělat kulisáka.

No nechtěl, nechtěl. To je takové... To já když nechci...

Kdybych vám zítra z titulu nějaké funkce nařídil, že místo důchodu půjdete pracovat na osm hodin denně, taky byste nechtěl.

Ale tak to zas... víte co, ono je to vždycky... Já vám říkám svůj názor... Až to jednou někdo bude objektivně hodnotit, tak to je gauner všech gaunerů, to vám říkám na plný pecky. Protože tohleto, co tady provedli, to bylo všechno tak perfektně připravený, přes toho Miterranda a tak dále... Vždyť on se měl /Havel/ v tom kriminále jako prase v žitě.

Ten člověk byl zavřený mnoho let...

...já nevím, kolik let...

A to bylo podle vás v pořádku, že byl zavřený?

Já nevím, za co byl zavřený. Já jsem to nikdy nezkoumal.

Ale když víte, že se měl v kriminále jako prase v žitě, tak proč nevíte, za co byl zavřený?
Mně to nevadilo, že... Protože vím, že on připravoval takovýhle tyhle věci.

Jaké věci?

Poslouchejte, Dienstbier a tihleti v těch kotelnách, tam měli čas vymýšlet... Je to odvěta za únor 1948. To je můj názor a ten mi nikdo nevezme.“

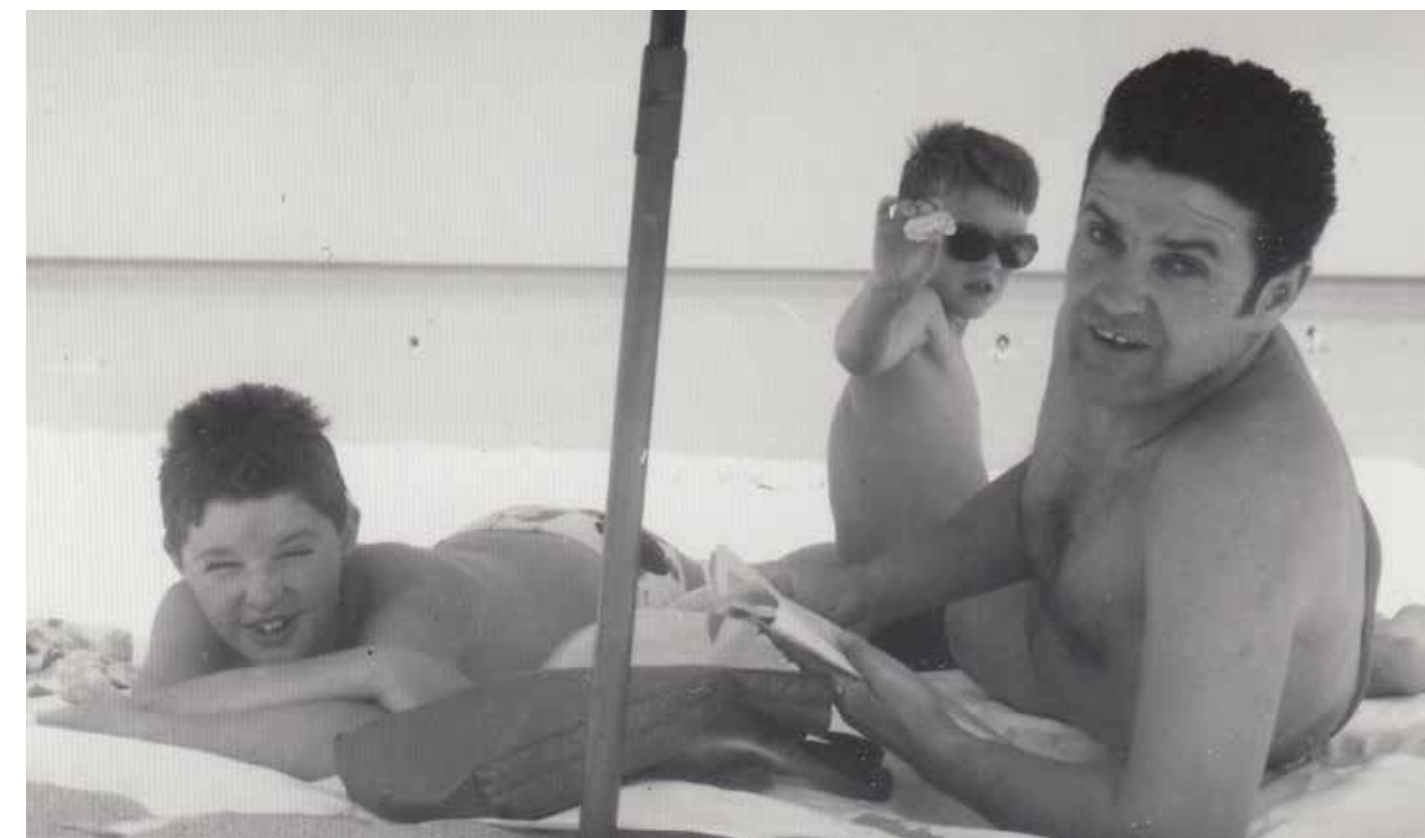
Podobně to dopadlo u všech problematických témat. Lidé se v ČSSR měli dobře, a pokud náhodou ne, pan Ondráček to nevěděl, protože jeho osobně se to netýkalo a jeho přátel a spolupracovníků taky ne. Systém byl funkční, nedostatek zboží a mizerná dostupnost služeb, to byly jen občasné provozní potíže, nikomu nic zásadního nescházelo:

„U nás na šachtě ne.“

U Vás na šachtě ne, ale pak tady byla spousta míst, kde se lidé špatně měli...

Možná, že měli, ale zase měli jistotu, že zítra je nikdo nevyhodí z práce, že mohou děti chodit do školy, že mají zdravotnictví zadarmo... To všechno měli. Víte, my jsme udělali jednu chybu, když jsme si mysleli, že ti lidé to berou, to, co jsme jim dávali.“

Namítal jsem, že KSČ lidem nic nedávala, protože stát jí nepatřil, že zdravotnictví neměl nikdo „zadarmo“, protože i tehdy platili všichni daně, že děti sice mohly chodit do školy, ale o jejich vyšším studiu rozhodovala mj. politická kritéria, že jistota práce se odvíjela od pracovní povinnosti a malé možnosti zařídit si život podle svého... Namítal jsem to všechno marně.

popisek ptatquae nestrumquo qui asperib erci